

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Надії Вікторівни Адамець на тему

“Словотвірна парадигматика дієслів руху в сучасній українській мові”

(Івано-Франківськ, 2016. – 270 с.), подану до захисту

на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Дисертація Надії Вікторівни Адамець присвячена актуальній проблемі основоцентричного словотвору – вивченню дериваційної поведінки дієслова як центрального компонента лексичного пласту української мови. Оптимальною одиницею такого типу досліджень є словотвірна парадигма.

Як відомо, концепція встановлення дериваційних можливостей твірних у межах словотвірних парадигм розроблена Василем Грещуком, який здійснив комплексний аналіз словотвірної парадигматики прикметника. Послідовними є студії, присвячені з'ясуванню словотвірних особливостей іменників (О. Д. Микитин, Р. О. Бачкур, І. С. Беркешук, З. О. Валюх). Актуальність теми дисертаційної роботи Надії Адамець, яка “зумовлена потребою виявлення дериваційної спроможності дієслів із семою руху на засадах основоцентризму й простеження того, як семантико-валентні властивості аналізованих твірних впливають на реалізацію їх словотворчого потенціалу” (с. 6), не викликає сумнівів, оскільки наукова розвідка є продовженням низки студій, спрямованих на пошук концептуальних особливостей дієслова – вихідного учасника дериваційного акту (І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська, Л. В. Сегін, Р. В. Познанський, О. П. Кушлик та інші).

Рецензована праця відповідає профілю наукових планів кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” та пов’язана з темою “Основоцентричне дослідження

українського словотвору”. Тему дисертації затверджено та уточнено на засіданні Вченої ради ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” та Наукової ради “Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 68 від 29 квітня 2014 року).

Вражає матеріал дослідження (275 дієслівних семем), старанно дібраний із різноманітних словників української мови. Значна цінність роботи полягає в тому, що дослідниця встановила будову конкретних словотвірних парадигм, виокремлених для аналізу твірних (2240 дериватів). Такі надбання будуть корисними для формування словотвірного словника української мови.

Для виконання визначених завдань дослідниця здійснила огляд чималої теоретичної наукової та методологічної бази, сформувавши своє авторське бачення на провідні питання досліджуваної проблематики.

У розділі “Дієслова руху як підґрунтя для словотвірних трансформацій” дослідниця поєднує теоретико-методологічну базу з власними практичними розробками. Перший параграф присвячений проведенню паралелей між особливостями аналізу словотвірної здатності мотиваторів у межах двох різних одиниць – словотвірного гнізда та словотвірної парадигми. Ця структурна частина дисертаційної роботи є вмотивованою, вона розкриває теоретичний огляд здобутків основоцентричного словотвору. Оскільки дієслова руху вже були об’єктом аналізу словотвірних студій (наприклад, праця Миколи Лесюка, в якій проаналізовані дієслова руху, які корелюють за ознакою “спрямованість”) у гніздологічному аспекті, то перший параграф дисертації також слугує засобом підтвердження беззаперечної наукової новизни роботи. В короткому висновку авторка стверджує, що “найголовнішою відмінністю є те, що в межах словотвірного гнізда виявляється дериваційна спроможність кореня слова, а для парадигматичного аспекту пріоритетним є аналіз словотвірної здатності конкретної семми” (с. 17). Новаторським та “свіжим” є “математичний” підхід у тлумаченні характеру структури словотвірної

парадигми: “закрита структура “зовнішніх меж”: $СП = ТС + n-ПС$ I ст., де ТС – твірне слово, n – сумарна кількість, ПС – похідне слово. ... Відкрита структура “внутрішніх меж”: кількість похідних усередині СП може поповнюватися завдяки безперервному розвитку мови”.

Цікавими є погляди дослідниці на сутність словотвірного значення. Проаналізувавши теоретичні напрацювання попередників, авторка пропонує власне синтезоване бачення сутності цього поняття – “абстрагований смисловий інваріант ряду похідних, який встановлюється шляхом поєднання базової семантики вихідної одиниці та значенневого навантаження словотвірного форманта, що структурно уможлиблює реалізацію деривата” (с. 15). Особливе зацікавлення викликали погляди дисертантки на зв'язок словотвірного та лексичного значень: гіперонім є узагальненням ряду гіпонімів подібно до того, як словотвірне значення (назване дослідницею “словотвірний гіперонім”) є узагальненням лексичних значень певної сукупності слів (“семантичних гіпонімів”). ... “Словотвірна гіперо-гіпонімія” відображає смислову взаємозалежність у парі “твірне-похідне”.

Логічним продовженням роботи є класифікація дібраного матеріалу дослідження, яка, безперечно, заслуговує схвалення. Очевидно, що розроблена дисертанткою внутрішня семантична делімітація була основою для структурування наукової праці, формування змісту. Такий підхід свідчить про самостійність виконання дослідження та глибоке розуміння автора того, як адекватно та всебічно реалізувати задекларовану мету та завдання. Процес структурування лексики є доволі складним, він передбачав чимало етапів: розмежування лексико-семантичних варіантів дієслів за наявності семи “каузація”, встановлення суб'єктної ролі в процесі руху і т. д. Імпонує схематичне відображення будови семантичного поля руху в загальних висновках (схема, с. 73). Дисертантка констатує, що розроблена класифікація є дериваційно релевантною. Значущість такої таксономії підтвердилась встановленням конкретних обмежувачів словотвірного

процесу від тих чи інших вихідних одиниць (наскрізно відображено в другому й третьому розділах).

У дисертації базовим є твердження про те, що семантико-валентні параметри вихідних одиниць є основними детермінантами, які впливають на продукування похідних. Дослідниця визначила актантну та сирконстантну рамки, що дало змогу встановити типи валентностей, притаманні твірним, та чітко простежити процес різноманітних семантичних трансформацій.

Схвалення заслуговує запропонований авторкою покроковий методологічний алгоритм дослідження, який може бути застосований при виявленні дериваційної здатності інших груп дієслівної лексики як бази продукування похідних. Вдалим є розмежування загальних наукових та специфічних наукових методів у параграфі, присвяченому методологічним засадам дослідження.

Другий і третій розділи містять опис частиномовних блоків словотвірних парадигм дієслів із семою руху (виявлення семантичних позицій, сформованих дериватами), аналіз словотвірних засобів, морфологічних особливостей, детермінантів дериваційного процесу. Дисертантка здійснила клопітку роботу щодо встановлення детального поділу похідних від дієслів із семою руху в сучасній українській мові.

Варто відзначити, що великим внеском у вивчення словотвірної парадигматики дієслів руху є залучення дієслів із семою автокаузації. Вперше лексеми на позначення руху частин тіла стали об'єктом аналізу в контексті семантичного поля руху. Цікавими є думки дослідниці про те, що “склад семантичних і синтаксичних актантів дієслів аналізованої мікрогрупи не збігається, а тому семантична валентність суб'єкта членується на загальне значення суб'єкта та на позначення частин тіла, що безпосередньо здійснюють рух”. Таке роздвоєння актанта призвело до введення авторкою в лінгвістичний обіг позиції “суб'єкт-інструментал”.

Позитивними є синтезовані логічні підсумки до розділів та підрозділів. Висновки до дисертації корелюють із задекларованими у вступі метою та

завданнями. Загальні підсумки аргументовані та переконливі, характеризуються теоретичною й практичною значущістю, підтверджені вдалими ілюстраціями та теоретичними коментарями, які є результатом редукції проаналізованого матеріалу.

Значним надбанням дисертації є додатки (обсяг додатків становить 65 сторінок), які унаочнюють результати дослідження, а саме: А – Показчик дієслівних лексико-семантичних варіантів тлумачного характеру, Б – 17 таблиць, які демонструють кількісну характеристику дериваційної спроможності твірних. Дані таблиць дають можливість побачити різні аспекти дослідження (числова та відсоткова характеристика, глибина місця тієї чи іншої семантичної позиції тощо).

Зміст автореферату та основні положення дисертації ідентичні. Достовірність та обґрунтованість наукових положень та висновків дисертаційного дослідження підтверджено належною апробацією на всеукраїнських та міжнародних конференціях. Різні аспекти досліджуваної проблематики висвітлено в семи одноосібних публікаціях, опублікованих у фахових виданнях (одна з яких – у закордонному виданні). Позитивної оцінки заслуговує метамова рецензованої наукової розвідки, дисертантка виявила високий рівень володіння фаховою термінологією.

Окрім схвальних коментарів, хочемо висловити певні міркування, запитання, які виникли внаслідок прочитання текстів дисертації та автореферату:

1. На с. 30 дослідниця розмежовує поняття “валентність”, “сполучуваність” та “дистрибуція”. Вважаємо, що таке зіставлення не є вичерпним без залучення до цього ряду поняття “інтенсія”.
2. На нашу думку, варто було б чіткіше окреслити специфічні синкретичні особливості композитів, закономірності їх творення та зарахування до певної семантичної позиції; скрупульозніше простежити, які типи валентностей твірних відображає структура складного деривата.

3. Виникли запитання щодо назв семантичних позицій. Наприклад, формулювання словотвірного значення “підсилювально-інтенсивний вияв руху” належить О. Попенко, про що задекларовано в тексті й оформлено відповідним покликанням на джерело (с. 167). А інші назви позицій? Вони власні? Варто було б, на нашу думку, подати детальнішу аргументацію назв деяких позицій (наприклад, “обрамлений рух”).
4. Іноді незрозумілими є підстави поділу девербативів на типи “суб’єкт-спеціаліст” і “суб’єкт-неспеціаліст” у межах позиції “суб’єкт-людина”. Можливо, варто було б окреслити критерії такого розмежування або поряд із усіма представниками (а не лише вибілковими) позицій наводити їхні лексичні значення.
5. У деяких випадках наводите приклади з різними словотвірними значеннями, а відповідний засіб деривації фіксуєте пізніше (наприклад, с. 140 і 141 тощо). В інших – подаєте девербативи й відразу вказуєте словотворчий формант (наприклад, с. 116 тощо). Варто було б уніфікувати таку репрезентацію.
6. Під час прочитання роботи спостережено деякі стилістичні огріхи, наприклад, на с. 22: “такий підхід до значенневого розмежування є цілком закономірним, оскільки структура більшості дієслів, що містить у своїй структурі сему руху, є полісемантичною” (тавтологія) тощо.

Висловлені зауваження та міркування мають рекомендаційний характер і не впливають на позитивну оцінку виконаного дослідження. У рецензованій роботі всебічно проаналізовано словотворчу спроможність дієслів руху в сучасній українській мові. Дисертація є репрезентацією цілком завершеного і самостійного дослідження актуальної мовознавчої проблеми, містить цілком адекватне розв’язання визначеної дослідницької мети, написана грамотною літературною мовою. Наукова розвідка оформлена відповідно до вимог, які ставляться до досліджень такого типу.

Дослідження Надії Адамець перспективне, про що дослідниця відзначає у висновках до дисертації: “...комплексна словотвірна парадигматика

дієслова дасть змогу простежити динаміку дериваційного потенціалу дієслівних компонентів різних семантичних утворень, визначити специфічні для кожної групи мотиваторів чинники, які релевантні для сприяння, обмеження чи унеможливлення словотворчого процесу”.

Вважаємо, що дисертація Надії Вікторівни Адамець на тему “Словотвірна парадигматика дієслів руху в сучасній українській мові” відповідає чинним вимогам “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент – кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри української мови
Кам’янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

I. С. Беркешук

12.12.2016 р.

